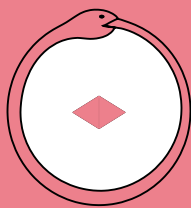
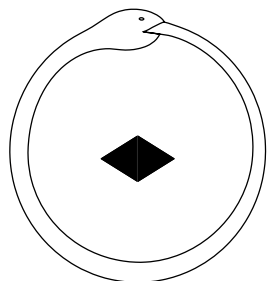

FIINȚELE CREATIVE ALE PĂDURII

Cristine Takuá

caiete
SELVAGEM

FIINȚELE CREATIVE ALE PĂDURII

Cristine Takuá

Discurs prezentat în cercul de conversații *Biosfera* pe parcursul *Selvagem, ciclo de estudos sobre a vida* (Sălbatic, ciclul de studii despre viață), la Teatrul din Grădina Botanică din Rio de Janeiro pe 13 noiembrie 2019. Transcris de Camila Vaz.

Eu îmi voi începe discursul cu un cântec, deoarece cred că aceste întâlniri creative bucură sufletul și cântecul mă ajută, pe mine cel puțin, să-mi organizez ideile.

(Cântec *Guarani*)

Bine, eu aș dori să împărtășesc câteva dintre gândurile la care m-am gândit de-a lungul anilor și, auzindu-vă, am rămas cu o energie puternică în interiorul meu. Eu simt că marea greșală a științei – și cum spune Ailton, “a acestei umanități ce ne credem a fi” – a fost să întoarcă spatele, să ascundă, cred să nege cunoștințele popoarelor indigene din lume, marea complexitate care există în cunoștințele despre păduri, pe care eu nu le voi numi aici de “știința pădurii”, pentru că aceste cunoștințe și aptitudini despre pădure depășesc știința, ca și cum ar fi o “metaștiință”, nu știu.

Această mare complexitate care există în pădure dialoghează de multe secole cu o forță creativă puternică a ființelor vegetale și animale care, precum noi, rezistă de multe secole și creează formule pentru a continua să trăiască pe această planetă.

Auzindu-vă, savanți și cercetători cu întrebările și preocupările voastre, ajung să mă gândesc la ascunderea înțelepciunii (indigene), și la lipsa ei din universități, de exemplu. Acum 13 ani am îndrăznit să vreau să studiez filosofia la universitate și am înțeles că dialogul creativ cu ființele vegetale și animale nu este prezent în “universități” – ceea ce are prea puțin “universal”.

Când am mers să studiez la universitate, am ajuns să mă sperii pentru că părea că spun că doar oamenii gândesc. În povestea care mi-a fost

relată despre nașterea filosofiei în Grecia, oamenii produceau gânduri, își sistematizau cunoștințele și lăsau cărți istorice, care rareori sunt practicate de către ei. Noi observăm acestea, până în ziua de azi, în ținuturile unde trăiesc „ai lor”.

Aceasta m-a speriat foarte tare și m-a făcut, la ieșirea din acea universitate, să continui să dialoghez – încercând măcar să dialoghez – cu ființele creative ale pădurii. Iar eu le numesc “ființe creative ale pădurii” datorită unei povești pe care o femeie care este foarte specială pentru mine, o vindecătoare, bunica nepoților mei, mi-a spus-o într-o zi. Cu mult, mult timp în urmă, *Nhanderu*, care este tatăl nostru suprem, poporul *Guarani* îl numește așa, avea două fiice: pe *Takuá* și pe *Ka'á*. Erau două femei frumoase. El le-a luat și le-a transformat pe aceste două femei în două ființe: *Takuá* s-a transformat în bambus – care astăzi este folosit pentru multe lucruri, cum ar fi la confecționarea coșurilor, în a face medicamente, la realizarea a diferite tipuri de producții artistice; iar *Ka'á* a devenit o plantă cunoscută de mulți sub numele de iarba mate, numită chimarrão de gaúchos¹. *Ka'á* s-a transformat într-o plantă foarte puternică. Pentru poporul *Guarani*, *Ka'á* este o plantă care aduce multe mesaje, aduce forță, iluminare, aduce vindecare, în cele mai diverse sensuri ale vindecării.

Când mi-a povestit povestea aceasta, am început să o simt cu adevărat, observând acest dialog preponderent feminin cu *Ka'á* și cu *Takuá* astăzi. Așa am început să reflectez și mai mult asupra acestor dialoguri creative ale pădurii, despre cunoștințele și filozofiile complexe care trăiesc în viețile popoarelor tradiționale ancestrale ale Pământului de multe secole. Doar că aceste cunoștințe nu pot dialoga direct cu această universitate, care scrie atât de mult și pare că observă puțin subtilitatea diferitelor forme de transmitere a cunoștințelor.

Memoria este, de asemenea, un aspect la care m-am gândit. David Kopenawa spune mereu că albi scriu mult și că au o manie neobosită de a nota lucrurile ca să nu uite. Doar că popoarele tradiționale nu au obiceiul de a scrie pe hârtie pentru a-și păstra amintirile.

Din partea tatălui, eu sunt *Maxakali*. *Maxakali* sunt un popor de rezistență incredibil, ei păstrează cântecele celor mai diverse forme de animale,

1. gaúchos - locuitorii zonei rurale din statul Rio Grande do Sul, Brazilia, și, prin extensie, incluzând locuitorii zonei rurale din Uruguay și Argentina, care se dedică creșterii vitelor. Chimarrão este băutura tipică în această zonă.

de ființe *γᾶμιγ* care există în pădure. Au peste 35 de cântece ale albinelor. Astăzi, în biomiul Mata Atlântica (Pădurea Atlantică) și biomiul Cerrado², care locuiesc în Minas, se întâlnesc vreo opt sau zece specii de albine. Dar copiii cunosc cântecul a peste treizeci de albine, fără să le fi văzut vreodată. Memoria ancestrală, care susține această înțelepciune străveche, este foarte complexă. Așa că continui să mă gândesc la această memorie, la această putere a dialogului creativ cu ființele vegetale și animale și mă gândesc, de asemenea, la vise, pentru că eu sunt educatoare.

Am studiat filosofia și apoi, când s-a deschis școala în comunitatea mea – unde trăiesc astăzi, în Satul Rio Silveira, care se găsește în mijlocul pădurii Mata Atlântica, pe plaja Boracéia, pe coasta nordică din São Paulo – am început să vorbesc la școală despre vise. Instituția școlară pe care au creat-o, care nu exista anterior în cadrul comunităților, această instituție îi face pe copii să nu mai viseze. Timpul impus de instituții – timpul de plecare, timpul de sosire, timpul de gustare – face ca copiii să-și piardă fluxul natural al vieții. Așadar, aceasta este atenția și grija pe care trebuie să o avem cu toții față de copii: care este scopul școlii în viața noastră? În societățile noastre nu existau școli și nu existau ospicii, creșe sau aziluri de bătrâni – niciuna dintre aceste modalități blocante sau unificatoare de transmitere a cunoștințelor sau de modelare a oamenilor. Și am observat că, de-a lungul istoriei, se pare că oamenii vor să aducă aceste instituții înăuntrul cunoștințelor popoarelor tradiționale.

Mi se pare că oamenii sunt foarte îmbolnăviți. Îmbolnăviți în sensul de un gol: ca un copac care este un trunchi gol în interior. Pe dinafară apare ca un trunchi, dar pe dinăuntru este gol. Mi se pare că mulți sunt goi pe dinăuntru. Deoarece, de-a lungul istoriei, de asemenea, monocultura credinței, monocultura alimentară, monocultura mentală, îi fac pe oameni să se unifice, să piardă simțul înțelegerii proprii lor plăceri a vieții, însăși complexitatea acestor dialoguri creative care ne plasează în altă parte, care ne plasează într-o relație naturală cu alte ființe.

De ce s-au distanțat ființele umane atât de mult de alte ființe? De ce trebuie oamenii de știință, astăzi, să gândească încontinuu: oare va trebui să părăsim această planetă? Popoarele indigene există de secole: creând formule, recreând formule. Forme reziliente, sustenabile, regenerative,

2. Cerrado - Biom de tip savană din Brazilia

pentru a continua acest dialog creativ. Și cred că nu vom renunța. De aceea am vorbit despre educație: pentru că eu cred că regenerarea Gaiei, despre care Fabio (Scarano) a vorbit mult, se poate face prin educație. Nu această educație occidentală, pătrată, instituțională, dar, da, o educație sensibilă.

În limba *guarani* există un termen, un concept, care se numește *Tekó Porã*. Așadar, eu mă gândesc la o educație care încearcă să dialogheze cu acest concept de *Tekó Porã*, care ar fi o modalitate bună și frumoasă de a fi și de a vă afla în teritoriu. Bine, dar cum vom fi și ne vom afla într-o formă bună și frumoasă în teritoriu dacă râul este mort, dacă, cum zice Ailton, muntele a fost mâncat? A regândi – și a recrea noi forme de existență – este ceva destul de dureros. Schimbarea obiceiurilor este ca și cum ți-ai schimba pielea, trebuie să ai curaj. Ca și mama când naște primul copil și începe să alăpteze. Durerea din sân este foarte mare, are senzația că și-ar înfige un ac în mamelon, pentru că o doare să alăpteze copilul. Multe renunță: “ai, doare mult, nu voi suporta”. Și apoi renunță la alăptarea copilului.

Schimbarea obiceiurilor este ca și cum ar fi această durere: o durere de curaj. Știi că trebuie să-ți alăptezi copilul, pentru că alăptarea îl va face sănătos. Îți schimbi obiceiurile și ai curajul să refaci niște drumuri. Poate fi dureros la început, dar reprezintă o schimbare de etică pe care o vei avea cu tine însuși în călătoria ta.

Am văzut mulți oameni vorbind despre Amazonia, că trebuie să protejeze mediul înconjurător. Pe vremea Belo Monte³, mulți oameni ridicau steagul “Nu Belo Monte”. Mulți activiști, dar activism din gură, fără acțiuni. Nu are rost să ridici un steag “traiască Amazonia”, dacă continui să hrănești ceea ce violează Amazonia.

Așadar, când vorbesc despre schimbarea obiceiurilor, și că doare ca și cum ai pierde pielea, eu zic că a trecut deja timpul să începem să avem curajul să facem cu adevărat un echilibru – îl numesc chiar un pact cert – cum ar fi să putem echilibra respirația iubirii care iese din gura noastră atunci când vorbim – ideile noastre, preocupările noastre, visele noastre – să echilibrăm această respirație a cuvântului cu ritmul picioarelor noastre, al mersului nostru pe Pământ. Pentru că nu ajută ca gura să-mi meargă într-o parte și

3. Protestele de la Belo Monte sunt demonstrații recurente legate de construcția și funcționarea hidrocentralei Belo Monte, situată pe râul Xingu din Pará. Popoarele indigene, pescarii și alte grupuri locale au organizat proteste și au blocat drumuri pentru a-și revendica drepturile și a denunța impactul socio-ecologic al centralei.

picioarul să-mi vină în cealaltă. Acest echilibru între ceea ce spunem și unde mergem este ceea ce trebuie să ne călăuzească curajul și angajamentul etic față de noi înșine, față de copiii noștri și față de toate celelalte ființe.

Arogața universală a omului și diversele legi pe care le avem astăzi: drepturile omului, drepturile copilului, drepturi, drepturi... umane! Și paca? Cutia⁴? Furnica? Albina? Samaúma? Și toate ființele care trăiesc în pădure? Nu le vom invita aici pentru a conversa cu noi – pentru că chiar cred că nu ar veni. Când vom reuși să refacem drumul și să vorbim cu aceste ființe care sunt acolo? Vidra este acolo, pe malul râului, întrebându-se cum vor putea puii ei să se joace pe malul râului putred de la fecalele noastre, de la lăcomia tuturor, de la consum, consum și consum. Acestea sunt lucrurile la care reflectez de câțiva ani și încerc să le discut cu elevii mei, cu persoanele cu care trăiesc, în sensul acestei etici și al angajamentului față de ceea ce ne dorim cu adevărat.

Marea rețea ce implică viața, această mare interacțiune a relației dintre ființele animale și cele vegetale, a fost distrusă în totalitate. Oamenii au rupt toate formele de interacțiune din această rețea. Cum să țesem și să reluăm firul acestui ghem pierdut este acum un angajament urgent pentru noi toți. Nu mai ajută să scriem, nu mai ajută să formulăm. Trebuie să practicăm acum toți împreună, oricât de dificil ar fi.

Vorbind cu moașele și vindecătorii prin rugăciune, ei spun că spiritele pădurii sunt foarte furioase și că văd totul tot timpul. Dar oare este știința în dialog cu spiritele pădurii? Oare înțelege știința că nu are rost doar să scrie? Că trebuie să simtă, că trebuie să înțeleagă, că trebuie să interacționeze cu toate celelalte forme non-umane?

La începutul acestei înțelegeri, a acestei grupări multiculturale care a avut loc în America, acum câteva secole, a sosit această monocultură. Împreună cu crucea și sabia a ajuns monocultura. Totuși, mulți creatori – iar Ailton, pe care-l admir mult, este unul dintre ei, precum alții, Carlos Papá, txai⁵ Ibã, Davi Kopenawa și xeramoi⁶ aici *Dua Busã* – rezistă transmițându-și cunoștințe, practicând dialoguri creative în pădure. O astfel de

4. Cutia = Agouti

5. Txai –, „mai mult decât un prieten, mai mult decât un frate; jumătatea din mine care este în tine și jumătatea din tine care este în mine” (Lb. Kaxinawá – Huni Kuin) (sursa: <https://pequenotxai.wixsite.com/pequenotxaizinho/single-post/2014/07/26/mas-o-que-significa-txai>)

6. Xeramoi – lider spiritual mai experimentat și mai în vârstă (Lb. Guarani)

întâlnire mă bucură mult. Să vă văd pe fiecare dintre voi cu adevărat preocupat de transmiterea cunoștințelor spre un dialog amplu, pentru că nu are rost să vorbim doar despre acestea între noi.

Cred că regenerarea Gaiei este posibilă în sensul în care începem să ne gândim din nou la principiile care ghidează viața copiilor noștri. Tehnologia care se va dezvolta, care va înghiți toată lumea, de ce o permit oamenii? De ce oamenii vor atât de mult să comunice cu celălalt care este departe și nu se pot opri să simtă „ce am visat eu astăzi”? Voi ați visat astăzi? Dacă începem să ne ascultăm visele, eu cred că este posibil să începem să ne împuțernicim și să dobândim curajul de a ne schimba obiceiurile.

Pământul este mult mai puternic decât noi, este o mare mamă sacră. Pădurea este un mare tată, cu toate ființele sale vegetale, animale – ființe vizibile și invizibile. Noi suntem cei mici, suntem doar un mic grăunte în mijlocul acestei imensități de cunoaștere care există în pădure.

Atunci, am dorit să vă împărtășesc câteva dintre preocupările mele și să vă spun că suntem cu toții în aceeași barcă. Trebuie să învățăm să vâslim. Dacă am reuși să vâslim cu toții în aceeași direcție, poate am putea avansa. Avans în direcția respectului, și a faptului că într-o zi, de exemplu, universitatea va putea respecta, echilibra, diferitele forme de cunoaștere, chiar dacă nu le înțelege.

Poporul *guarani* are, de asemenea, un concept foarte complex numit *arandu*. Multă lume traduce *arandu* ca înțelepciune, dar *arandu* este mult mai mult decât înțelepciunea. Ar fi, mai mult sau mai puțin, eu încercând să îndrăznesc să traduc, *arandu* ca „persoana care are sensibilitatea de a-și simți propria umbră”. A ajunge la *arandu* este ceea ce mării *xeramoi*, mării cunoscători, caută atunci când se concentrează cu *petyngué* lor, care este o pipă sacră, și tutunul.

Tutunul este o plantă foarte sacră, așa cum ieri la deschidere s-a vorbit despre *ayahuasca*, pe care numeroase popoare o numesc diferit, precum *Huni Kuĩ* ca *nixi pae*, și mulți alții... *penty* cu *corró*, cum spun *Maxakali*.

Tutunul este o plantă foarte sacră, o plantă care îți comunică și te duce spre întâlnirea cu *arandu*. Doar că societatea, în mania aceasta pentru dominare, control și acumulare, a transformat tutunul într-un produs cancerigen. Când văd o etichetă pe un pachet de țigări pe care scrie „ai grijă, asta

ucide”... Marii *pajés*⁷ ne învață că tutunul vindecă. Și apoi în bar, în piețe, se spune că tutunul ucide. Această inversiune de valori, și lipsa de respect față de ființa sacră care este tutunul, mă face să mă gândesc la această etică, la acest angajament față de diferitele ființe. De ce tutunul a fost marginalizat? De ce tutunul provoacă cancer, așa cum spun unii? Cunosco câțiva *Guarani* de 110 de ani astăzi, cântăreți activi, vindecătorii prin rugăciune, care folosesc tutunul cu mare înțelepciune.

Asta ne face să ne oprim și să ne gândim: care este relația noastră cu ființele sacre? Cu apa? Cu tutunul? Cu toate ființele? Vă las această întrebare.

Aguyjevete.⁸

7. *Pa-jé* = șaman

8. *Aguyjevete* = mulțumesc (Lb. *Guarani*)

Deși **Bianca** s-a născut în orașul Iași, România, a crescut aproape de Pădurea Ciric și Lacul Veneția. A urmat cursurile Facultății de Geografie și Geologie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, iar în prezent locuiește și lucrează în Lisabona, Portugalia, îmbinând turismul, educația și traducerile. Visătoare, iubitoare de viață, de artă și de capoeira, este elevă a școlii de capoeira angola Filhos de Angola Lisboa din 2023. A debutat în literatură cu povestirea „Vis etern”, în revista electronică „Gazeta SF” - noiembrie 2014, urmând colaborări pentru mai multe numere. În septembrie 2018 a fost lansat primul ei volum individual de povestiri: „Șapte pene dintr-un vis”, Ed. Cygnus, Suceava, iar în octombrie 2021 a publicat în revista „Români în Lusitania”. În anul 2022 a colaborat cu ICF Bruxelles, Belgia, pentru corectarea traducerii în limba română a unor materiale create de ICF în limba engleză pentru voluntarii din Corpul European de Solidaritate. În 2024 a colaborat cu Academia de Santo Amaro, participând la spectacolul “Não me lixes pá!” - teatru de revistă, la Lisabona și, în același an, s-a alăturat echipei de traduceri a Caietelor SELVAGEM.

Alina Bianca Andreica este conferențiar dr. la Facultatea de Studii Europene a [Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca](#), România, cu specializare în domeniul digital și aplicații interdisciplinare ale tehnologiilor digitale. Studiază limba portugheză și culturile braziliană și portugheză din 2012, începând la Centrul Camões al Facultății de Litere al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și continuând la Centrul Cultural Brazilian al aceleiași universități. Din 2014 studiază și practică capoeira în cadrul grupurilor *Vadiação Capoeira* și *Nigolo*, participând la evenimentele organizate de aceste grupuri. În 2016, 2018 și 2025 susține cursuri Erasmus+ la Universitatea de Vest din Paraná – Unioeste, Paraná, Brazilia. În 2025 participă la cursul online de Portugheză pluricentrică – *Português pluricêntrico*, organizat de Universidade Federal da Bahia, în colaborare cu Instituto Internacional da Língua Portuguesa, Observatório de Português Língua Estrangeira / Segunda Língua, Instituto Guimarães Rosa și Ministério das Relações Exteriores do Brasil, curs dedicat didacticii limbii portugheze, cu variantele sale. Pasionată de cultura braziliană, în noiembrie 2022 devine director executiv al [Centrul Cultural Brazilian “Casa do Brasil”](#) al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Romania, în cadrul căruia organizează evenimente dedicate culturii braziliene. Evenimentele organizate începând cu anul 2024 au dobândit o consistență deosebită datorită susținerii oferite de [Ambasada Braziliei la București](#).